MODERN FUARLAR VE FESTİVALLER ARASINDA GİDEREK KAYBOLAN ORGANİZASYONLAR: GELENEKSEL İLÇE VE KÖY PANAYIRLARI*

Gradually Disappearing Organizations Among Modern Fairs and Festivals: Traditional County and Village Fairs

Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN**

ÖZ

Türkiye'nin ticaret kültürü ve tarihi içinde panayırlar, oldukça köklü ve renkli bir örneği temsil eder. 1960'lar ve 1970'lerde sayısal anlamda en yüksek devrine ulaşarak ülke ölçeğinde yaygınlaşan panayırlar, bir dönemin alışveriş ve eğlence kültürüne de damgasını vurmuştur. Ancak perakendecilik alanında yaşanan gelişmeler, pazar çeşitlerinin artması ve bunlara erişimin kolaylaşması, eğlence kültüründeki yaşanan değişimler, özellikle 1990'lardan itibaren panayırların önünde yeni bir dönem aralamıştır. Panayırların altın çağının sona erdiğini duyuran bu dönemde bazı panayırlar festivallere dönüşürken, bazıları da geride iz bırakmadan ortadan kalkmıştır. Geleneksel üretimler, ürünler ve etkinlikler de panayırların ortadan kalkmasıyla önemli bir desteğini kaybetmektedir. Panayırların yaklaşık üçte ikisi günümüze değin ortadan kalkmış olsa da her yıl 62 yerleşmede kurulan 70 panayır vardır. Yaygın olarak 'geleneksel emtia ve hayvan panayırı' olarak adlandırılan bu panayırlar, yerel ve bölgesel düzeyde üretilen mal ve ürünlerin dağıtımı ile kırsal yörelerin sosyokültürel ihtiyaçlarının karşılanmasında halen önemli rolleri bulunan organizasyonlardır. Panayırların zamansal döngü ve mekânsal bağlantı özellikleri, onları ulusal ölçekte ele almayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle bu araştırma Türkiye'de mevcut panayırlar ile panayırların temel ögelerinin (ziyaretçiler, panayır esnafları) nitelik ve nicelik özelliklerini ana hatlarıyla belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temeli 13 ilde dağılış gösteren örneklem panayırlarda yürütülen saha çalışmalarına, anket ve mülakat uygulamalarına dayanmaktadır. Panayırların güncel durumunu ve yaşanan dönüşüm sürecini ortaya koyan sonuçlar, geleneksel panayırlar için ulusal/bölgesel ölçeklerde planlama, strateji ve yönetim çalışmalarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Geleneksel panayırlar, ilçe panayırları, geleneksel eğlenceler, alışveriş kültürü, festivaller.

ABSTRACT

Traditional fairs represent a quite well established and colorful example in the trade culture and history of Turkey. The traditional fairs that numerically reached their highest period and flourished nationwide in the 1960s and the 1970s also left their mark on the shopping and entertainment culture of a period. However, the developments experienced in the field of retailing, the increase in the kinds of markets, the easier access to them and the changes in the entertainment culture opened a new period in front of the traditional fairs particularly as of the 1990s. Some traditional fairs turned into festivals, while some of them disappeared without leaving any mark behind in this period, which announced that the golden age of traditional fairs was over. The traditional productions, products and activities also lose significant support for them upon the disappearance of the traditional fairs. Although about two-thirds of the traditional fairs disappeared up to the present time, there are 70 traditional fairs which are set up in 62 settlements every year. Commonly called 'traditional merchandise and animal fairs', these traditional fairs are organizations which still have important roles in the distribution of the goods and products produced at the local and regional levels as well as in meeting the sociocultural needs of rural localities. The temporal cycle and spatial connection features of traditional fairs necessitate addressing them on the national scale. Thus, this research aims to determine in outline the qualitative and quantitative features of the existing traditional fairs and the basic elements of the traditional fairs (visitors and traditional fair tradespeople) in Turkey. The research is based on the fieldwork as well as the questionnaire and interview applications conducted at the sample traditional fairs distributed in 13 provinces. The results, which reveal the current state of the traditional fairs and the process of transformation experienced, demonstrate that planning, strategy and management studies on the national/regional scales are required for traditional fairs.

Key Words

Traditional fairs, county fairs, traditional entertainments, traditional shopping culture, festivals.

* Geliş tarihi: 23 Haziran 2018 – Kabul tarihi: 9 Mart 2019
Çalışkan, Vedat. "Modern Fuarlar Ve Festivaller Arasında Giderek Kaybolan Organizasyonlar: Geleneksel İlçe ve Köy Panayırları" Millî Folklor 121 (Bahar 2019): 65-80

** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Çanakkale/Türkiye, v.caliskan@comu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7129-4892

Giriş

Tarih boyunca toplumları ve mekânları derinden etkileyen ticaret ve alışveriş olguları, kültürle bağlantısı nedeniyle aynı zamanda oldukça renkli bir geçmişe sahiptir. Ticaret, hiç kuşkusuz, içinde yer aldığı toplum tipini en sadık biçimde dile getiren bir ögedir. İçinde yer aldığı toplumun hem ekonomik ve teknik gelişme düzeyini, hem de psikolojik davranışlarını, toplumsal yapısını ve siyasal kurallarını yansıtır. Bunun ötesinde, zaman ve mekân içinde karmaşık değişimlerle gerçekleşen evrimi de yalnız ortamın anlık durumunu sunmakla kalmayıp, aynı zamanda meydana gelmiş olan değişimlerin boyutlarını da ortaya koyar. (Garnier ve Annie 1983: 23). Tarihsel süreç içinde dünyanın çeşitli yerlerinde, kültürle bağlantılı olarak şekillenen ticaret ve alışveriş mekânları bazen oldukça karakteristik örnekler ortaya çıkarmıştır. Alışveriş için yılın belirli zamanı geniş çevrelerden alıcı ve satıcıları bir araya toplayan panayırlar da ticaret tarihi içinde herhalde en ilgi çekici örneklerden biri durumundadır. Bazen öne çıkan güçlü fonksiyonlarıyla uluslararası nitelik kazanan panayır örneklerine tarih boyunca çeşitli milletlerde ve kültürlerde de rastlanmaktadır (Akarpınar 2004, Sarıcık 2013). Örneğin Mekke'ye 85 km mesafede, Taif yakınlarında kurulan Ukaz panayırı, 8. yüzyılda faal panayırlardan biriydi. Hac ibadeti için gelenleri taşıyan kervanlar Zilkade ayının 1'i ile 20'si arasında burada toplanıyor, panayırın sona ermesiyle Kabe'ye yöneliyorlardı. Esasen panayırlar Ortaçağ Avrupası'nda altın çağını yaşamıştır. 12. yüzyılın sonunda ve 13. yüzyılda, ticaret devriminin Avrupalı karakterinin gelişimine tanıklık eden büyük ticarî olay, Champagne panayırlarının kurulmasıydı (Le Goff 2008: 134). Champagne panayırları bütün yıl kalacak şekilde kuruluyordu, biri bitince öbürü başlıyordu. Tüccarlar mallarıyla bir panayırdan diğerine taşınıyorlardı. İngiltere, Fransa, Belçika, Almanya ve İtalya'daki mevsimlik panayırlar kalıcı ve düzenli ticarete doğru atılmış bir adımdı (Huberman 2013: 33). İlerleyen süreç içinde dünyada büyük şöhret kazanacak bu tür panayırlar arasında Poznan (Polonya); Frankfurt, Köln (Almanya); Gent, Brugge (Belçika), Nijni Novgorod (Rusya) panayırları sayılabilir (Atamgüç 1935: 29-31, Sedillot 2005: 139).

Uluslararası tacirlerin buluştuğu panayır örnekleri Selçuklular ve sonrasında Osmanlı topraklarında da görülür. Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan Anadolu'da Selçuklu ülkesinde, uluslararası özellik taşıyan büyük panayırlar daha 13. yüzyılda oldukça dikkat çekiciydi. Dört bir yandan gelen tüccarın buluştuğu bu büyük panayırlara Anadolu'da "Yabanlu" adı veriliyordu (Sümer 1985: 16, Satoğlu 2002: 463). Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde panayırların varlığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte panayırların 15. yüzyılda Osmanlı ülkesinde ortaya çıktığı görülmektedir (Piriştine panayırı/Kosova)[1]. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk panayırlar daha çok Rumeli ve Balkanlar'da dağılış gösteriyordu. 18. ve 19. yüzyıllarda yaygınlaşan panayırlar arasında İslimye, Uzuncaabad, Yanya, Siroz, Filibe vb. panayırlar da büyük şöhret kazanmıştı.

18. yüzyıl öncesinde Anadolu'da panayırların sayısı fazla değildir. En erken tarihli panayırlar 16. ve 17.

yüzyıla tarihlenmektedir: Seyidgazi, Nazilli, Alaşehir (Faroqhi 2006: 164-165); Lüleburgaz-1572 (Matscke 2011: 115), Gönen-1658 (Küpeli 1999: 493). 19. yüzyılda devlet ticareti artırmak için bunların sayısını bir nebze olsun artırmıştır (Özkaya 2010: 74). 18. yüzyılda Anadolu'da faal olduğu anlaşılan panayırlar arasında ise Silivri, Balıkesir, Yapraklı (Çankırı) ve Gerze (Sinop) panayırları sıralanabilir. 19. yüzyılın ilk yıllarından itibaren ve Anadolu'nun pek çok köşesinde panayırların yaygınlaşması dikkati çekicidir. Bunlar arasında ise Şarköy, Çan, Biga ve Zile panayırları sayılabilir.[2]

Cumhuriyetin kuruluşu ile perakende ticaretin geliştirilmesi, halkın ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ilk adımlar hızla atılmaya başlanmıştı. Özellikle 1930'lardan itibaren yeniden kurulmaya başlanan panayırlar, kırsal alanlarda mal ve ürün dağıtımının alternatifsiz araçları olarak ülkenin ücra kesimlerine kadar bir dağıtım ağı meydana getirmiştir. Bazı kentlerdeki büyük ölçekli panayırların varlığı ve yaşanan uluslararası sergi deneyimleri, aslında Türkiye'de de yaygınlaşacak olan modern fuarların habercisiydi. Nitekim 'İzmir Beynelmilel 9 Eylül Panayırı' 1936 yılında 'Uluslararası İzmir Fuarı'na dönüşür. Türkiye'nin fuar örnekleri de zaman içinde artmaya başlar. Balıkesir Panayırı 1959'da önce Balıkesir Sergisi'ne, 1965 yılında da Balıkesir Fuar'ına dönüşür. 1963 yılından başlayarak ulusal fuarlar Türkiye genelinde yaygınlaşır (Bursa, Samsun, Trabzon, Balıkesir, Konya vb.).

Pazarlama alanlarında yaşanan teknolojik gelişmeler, düzenli alışveriş olanaklarının artması ve yaygınlaşması; eğlence kültürünün değişmesi panayır sistemini derinden etkilemiştir. Bu süreçte büyük kentler ve turizmin gelişme gösterdiği çevrelerde panayırlar fuar ve festivallere dönüşürken, bazıları da ortadan kalkmış; az sayıda örnek ise fazla değişime uğramadan günümüze değin ulaşabilmiştir. Bu süreçte, geleneksel panayırlar Türkiye genelinde azalmış; dağılışları küçük kentler ve taşra alanları ile sınırlı kalmıştır (Çalışkan 2008).

Esasen dünyanın birçok ülkesinde daha çok kırsal ekonominin ve toplumsal yaşamın egemen olduğu çevrelerdeki geleneksel panayırlar, fonksiyon çeşitliliğinin de etkisiyle oldukça uzun ömürlü ticaret ve eğlence yapıları olarak günümüze değin ulaşma başarısı göstermiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nden Avrupa'nın çeşitli ülkelerine değin, ilçe panayırları (county fairs) olarak tanınan bu geleneksel örnekler oldukça yaygındır. Bu makalede ele alınan panayırlar da bu kategorideki 'geleneksel hayvan ve emtia panayırları'dır.

Türkiye'de panayırlarla ilgili yapılan araştırmalar ya da panayırlarla ilgili çeşitli bilgiler içeren çalışmalar arasında cumhuriyet öncesi çeşitli dönemler literatürde önemli bir yere sahiptir. Bunlar arasında Selçuklu döneminde Anadolu panayırlarını (Sümer 1985: 16, Satoğlu 2002: 463, Özcan 2006: 209-210, Şahin 2014: 11-14), Osmanlı döneminde ise Balkan ve Rumeli panayırlarını değerlendiren çalışmalar söz konusudur (Kayaoğlu 1981, Küpeli 1999, Şen 1993, Erdoğru 1994-1999, Faroqhi 2006, Plairet 2000, Doğru 2011, Ülgen 2012, Ünal 2016 vb.). Cumhuriyet döneminden itibaren panayırları ele alan çalışmalar ise oldukça sınırlı kalmıştır (Atamgüç 1935, Tongur 1940, Akarpınar 2004, Çalış-

kan 2008-2010-2015a-2015b, Tunçel 2009, Durmaz, 2017).

Amaç, Veri ve Yöntem

Bu makalenin temel amacı, Türkiye'de geleneksel panayırların günümüzde sürdürülen örneklerini ulusal ölçekte tespit ederek, panayırların mekânsal-zamansal dağılış özellikleri ile temel fonksiyonel özelliklerini belirlemektir. Bununla birlikte, zaman içinde panayırların fonksiyonlarında meydana gelen değişimler ve etkilerinin değerlendirilmesi de hedeflenmiştir.

Geleneksel panayırların Türkiye ölçeğinde kapsamlı bir şekilde ele alındığı bu araştırmanın temelini oluşturan veriler ve değerlendirmeler, saha çalışmalarındaki anketlere, yapılandırılmış görüşmelere ve gözlemlere dayanmaktadır. Bu hedefle örneklem olarak belirlenen 13 ilde dağılış gösteren panayırlarda saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Araştırmada anket yoluyla veri sağlanan iki grup olmuştur. Bunlar, panayırların iki önemli unsurunu teşkil eden ziyaretçiler ile panayırda ürün, mal ve hizmet satışı yapan esnaflardır. Çalışma kapsamında 2013-2014 yıllarında, 13 panayırda toplam 2582 ziyaretçi ve 611 panayır esnafı ile yüz yüze görüşme sağlanmıştır. Anket ve görüşmelerden Türkiye ölçeğinde panayırlara ilişkin oldukça kapsamlı bilgiler sağlanmıştır. Saha çalışması yapılan panayırlar şunlardır: Pehlivanköy Panayırı (Kırklareli), Gerede Panayırı (Bolu), Pınarpazarı-Eğirdir Panayırı (Isparta), İnhisar Panayırı (Bilecik), İznik Panayırı (Bursa), Boyabat Panayırı (Sinop), Zile Panayırı (Tokat), Yenice Panayırı (Çanakkale), Gönen Panayırı (Balıkesir), Karadede Panayırı (Gökçeağaç Köyü-Bafra/Samsun), Simav Panayırı (Kütahya), İspir Panayırı (Erzurum).

Panayır Nedir?

Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*'de panayırları "Senede bir veya iki üç defa bir mahall-i mahsusda kurulup, bir kaç gün devam eden büyük pazar" olarak tanımlar ve örnek olarak da Uzuncaova, Silivri ve Balıkesir panayırlarını örnek olarak gösterir (Sami H.1317: 347). Panayırların pazarlar, sergiler, fuarlar ile benzerlik gösteren yönleri varsa da, fonksiyonel ve zamansal özellikleri ile ayrı bir örnek oluştururlar. Örneğin, pazarlar daha sık aralıklarla kurulurlar ve panayırlar kadar geniş işlevleri bulunmaz. Fuarlar ise daha çok belirli bir iş, ilgi ve uzmanlık alanında çok sayıda marka ve modelin, sanayi ürünlerinin, yeni teknoloji ürünlerinin tanıtıldığı; sergi ve pazarlama amaçlı çok büyük ve profesyonel organizasyonlardır. Sergiler ise sanatsal boyut da içerebilen, çeşitli mal, ürün ve hizmet tanıtımlarını hedefleyen, bunların ticaretinin de yapılabildiği, daha uzun süreli etkinliklerdir. Panayırlar ise her şeyden önce belirli seriler hâlinde birbirini izleyen kuruluş formuyla fuar, sergi ve pazarlardan ayrılır. Bunun yanı sıra açık havada gerçekleşmesi nedeniyle kendine özgü eğlence biçimleri üreten panayırlar, sosyal, kültürel ve kimi zaman dinî fonksiyonlarıyla ayrı bir form özelliği gösterir.

Bu açıklamalardan sonra günümüzde varlığını sürdüren ve araştırma konusunu oluşturan panayırları tanımlamayı deneyebiliriz: "Daha çok ilçe merkezlerinde -ve az sayıda örneği ise köylerde- kurulan; alışılagelmiş belirli tarihlerde, ilçe ve köylerin panayır alanı olarak bilinen arazilerinde, bir gün ya da birkaç gün için ya

da birkaç haftalık periyotlar şeklinde geçici olarak kurulan; daha çok kırsal yerleşmelerde yaşayan, sık ve düzenli alışveriş olanağı bulunmayan nüfusun gündelik ve mevsimlik ev ihtiyaçlarını, tarım ve hayvancılık işlerindeki gereksinimlerini bir arada karşıladığı; ziyaretçilerin alışverişin yanı sıra eğlence, sosyal ve kültürel fonksiyonlarından da yararlandığı; geleneksel çeşitli imalat türlerinin ve geleneksel etkinliklerin yaşatılmasına da aracılık eden alışveriş-ticaret-eğlence organizasyonlarıdır" (Çalışkan 2015a: 215) (Resim 1).

Cumhuriyet Döneminde Ortadan Kalkan ya da Dönüşen Panayırlar

Cumhuriyet dönemi içinde 1930'lardan 1990'lara değin âdeta altın çağını yaşayan panayırlar; günümüzde perakende ticaret, depolama, pazarlama ve ulaşım alanlarında yaşanan gelişmelere bağlı olarak birbiri ardına ortadan kaybolmaktadır. Cumhuriyet dönemi içinde, günümüze değin ortadan kalkan 130'dan fazla panayır örneğini belirlemiş bulunuyoruz. Diğer bir ifadeyle panayırların yaklaşık üçte ikisi artık yoktur. Belirleyemediğimiz panayır örneklerinin olması ihtimali nedeniyle bu sayı biraz daha fazla olabilir. Cumhuriyet dönemi içinde panayır kurulduğunu saptadığımız 33 ilin 12'sinde panayır örnekleri tümüyle ortadan kalkmıştır. Bu iller Afyon, Aksaray, Çankırı, Düzce, Edirne, İstanbul, Karabük, Konya, Sivas, Tekirdağ, Yalova ve Zonguldak'tır. Bu süreçte en dramatik sonuç Trakya'dadır. Çünkü 20 yıl öncesine kadar Trakya'da 23 hayvan ve emtia panayırı bulunuyordu. Günümüzde ise Trakya'nın geriye kalan tek panayırı Pehlivanköy (Kırklareli) panayırıdır. Tekirdağ (8) ve Edirne (6) illerinde tüm panayırlar kaybolmuş durumdadır.

Panayırların artık kurulmadığı bazı yerleşmelerde, panayırların yerini uzmanlık fuarlarının ya da eğlence fonksiyonunun öne çıktığı festival ya da şenlik türü organizasyonların aldığı gözlenmektedir. Örneğin, Balıkesir ve Karacabey panayırları bu yerleşmelerdeki tarım fuarlarının temelini oluşturmuştur. Saray, Havsa, Lalapaşa, Malkara, Keşan, Çorlu, Balya, Orhaneli, Gerze, Eflani, Taşköprü, Akçay, Altınoluk ve Beyşehir'de ortadan kalkan panayırların yerini festivaller almıştır.

Günümüzde Mevcut Panayırlar

Panayırları bugüne değin ulusal ölçekte ele alan ele alan araştırmaların olmayışı oldukça şaşırtıcıdır. Buna bağlı olarak panayırlar hakkında sunulan bazı verilerin yetersiz ya da eksik olduğu görülmektedir. Örneğin, Kültür Bakanlığının 2018 yılı verilerine göre Türkiye'de 12 ilde toplam 31 panayır bulunmaktadır (Kültür Bakanlığı, 2018). Temsil gücü yüksek örneklem grubumuzdan elde edilen verilere dayanarak kesin bir şekilde ifade edebiliriz ki, Türkiye'de 21 ilde dağılış gösteren 62 yerleşmede her yıl 70 panayır organizasyonu gerçekleşmektedir. Günümüzde mevcut panayırlar dört coğrafi bölgede (Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleri) dağılış gösterir. En fazla panayır Marmara ve Karadeniz bölgelerinde yer alır (55 panayır) (Çalışkan 2015a: 218). Karadeniz bölümündeki panayırlar daha çok batı Karadeniz'in bölümünün iç kesimlerinde yer alırken, güney Marmara bölümündeki panayırların Biga yarımadasının iç kesimlerinde yoğunlaştığı dikkati çeker (Şekil 1, Tablo 1).

Şekil 1. Mevcut panayırların ve panayır bulunan illerin dağılışı.

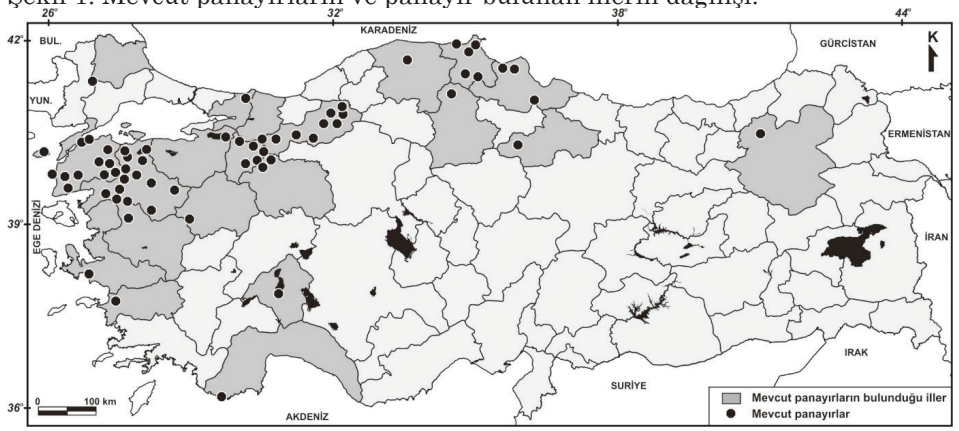

Tablo 1. Türkiye Genelindeki Mevcut Panayırların Düzenlenme Sayısına ve Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

İl Adı	**Düzenlenme Sayısına Göre Mevcut Panayır Sayısı**	**Yerleşim Yerine Göre Mevcut Panayır Sayısı**	**Panayır Düzenlenen Yerleşmeler**
Balıkesir	*15*	*14*	*Büyükyenice, Dursunbey, Gönen, İvrindi, Kepsut, Kocakonak, Korucu, Kuşcenneti, Manyas, Orhanlar, Savaştepe, Sarıköy, Şamlı, Yazlık*
Çanakkale	*14*	*11*	*Ayvacık, Bayramiç, Bozcaada,* Çan, Ezine, *Gökçeada, Lapseki, Yenice, Akçakoyun, Pazarköy, Çardak*
Bolu	*12*	*8*	*Dörtdivan, Gerede, Göynük, Mudurnu, Pazarköy, Seben, Tekkeköy, Yeniçağ*
Bilecik	5	5	*Osmaneli, Gölpazarı, İnhisar, Söğüt, Yenipazar*
Sinop	5	5	*Ayancık, Boyabat, Durağan, Erfelek, Bektaşağa*
Samsun	3	3	*Asarcık, Geyikkoşan, Karadede*
Eskişehir	2	2	*Mihalgazi, Sarıcakaya*
Kırklareli	1	1	*Pehlivanköy*
Sakarya	1	1	*Taraklı*
Bursa	1	1	İz*nik*
Manisa	1	1	Çam/Kırkağaç
Kütahya	1	1	*Simav*
Kastamonu	1	1	*Ağlı*
Isparta	1	1	*Pınarpazarı/Eğirdir*

Çorum	1	1	*Kargı*
Tokat	1	1	*Zile*
Kocaeli	1	1	*Kandıra*
İzmir	1	1	*Seferihisar*
Erzurum	1	1	İspir
Aydın	1	1	*Söke*
Antalya	1	1	*Gömbe*
TOPLAM	**70**	**62**	

Panayırların Kuruluş Tarih ve Süreleri

Panayırların kuruluş süreleri birbirinden oldukça farklıdır. Genellikle dinî ve sosyal amaçlı panayırlar ile köy panayırları günübirliktir. Diğerlerinin süresi genellikle 3-4 günden 1 haftaya kadar değişmektedir.

Panayır sezonu mayıs ayında ilkbahar panayırları ile başlar ve haziran ayı sonunda 'yaz arası' ya da 'panayır arası' adı verilen 45 günlük dönemin başına kadar devam eder. Panayırlardan geçimini sağlayanlar bu dönemde sahil ya da yayla yerleşmelerinin festival ve şenlik takvimini takip etmeye geçerler ya da evlerine geri dönerler. Sosyal ve dinsel amaçlı panayırlar ise her zaman temmuz ve ağustos aylarında düzenlenir. Ağustos ayında Güney Marmara'da başlayan sonbahar panayır sezonu, tarihle birlikte doğuya doğru ilerleyerek sonbahar döngüsünü kasım ayında tamamlar. Türkiye'de en fazla panayır kurulan ay eylül ayıdır (28 panayır). Bu ayı, 10 panayırla haziran ayı izlemektedir. Tarımsal üretimin gelire dönüştüğü, karşılıklı ödemelerin yapıldığı, kış mevsimi için ihtiyaçların depolandığı, kış mevsimi için fazla çiftlik hayvanlarının elden çıkardığı sonbahar panayırları her zaman daha fazla nüfusu kendilerine çeker.

Ticari Bakımdan Panayırların Ölçeği

Panayırların ziyaretçi ve esnaf sayıları, bir panayırın ticaret hacmi bakımından ölçeğini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Mevcut panayırların tümünü kapsayacak şekilde yaptığımız bir hesaplama ile Türkiye'de panayırların yıllık toplam ziyaretçi sayısını 2 milyon kişi civarında tahmin ediyoruz. Türkiye panayırlarında toplam esnaf sayısı ise (işçi olarak çalışanlar hariç olarak) 20 binden fazladır. Kuşkusuz ziyaretçi ve esnaf sayıları her panayırda farklılık göstermektedir. 50 binin üzerinde ziyaretçiyi kendine çekmeyi başaran panayırları büyük ölçekli-bölgesel panayırlar olarak kabul edebiliriz. Buna göre 8 ilde dağılış gösteren 10 panayırı, günümüzün en büyük ölçekli panayırları olarak belirleyebiliriz (Tablo 2).

Tablo 2. Yıllık Ziyaretçi ve Esnaf Sayısı 50.000 Kişi ve Üzerinde Olan Panayırlar

Panayır Adı	**Bulunduğu İl**	**Ziyaretçi Sayısı**	**Esnaf Sayısı**
Söğüt	Bilecik	200.000	250
Gerede	Bolu	150.000	1100
Zile	Tokat	150.000	250
Gönen	Balıkesir	100.000	750
Çan	Çanakkale	60.000	750

Pehlivanköy	Kırklareli	60.000	700
İznik	Bursa	50.000	800
Çam-Kırkağaç	Manisa	50.000	750
Ayvacık	Çanakkale	50.000	700
Dursunbey	Balıkesir	50.000	500

Panayırların Başlıca Fonksiyonları ve Yaşanan Değişimler

Geçmişte kırsal toplumun gündelik hayatı ve ihtiyaçları bugünkünden oldukça farklıydı. 30-40 yıl öncesine kadar panayırlarda alışverişi yapılan en önemli iki ihtiyaç tuz ve gaz yağı idi. Çünkü birçok köyde elektriğin olmadığı dönemlerde besinlerin saklanması için tuza, aydınlatma için de gazyağına ihtiyaç vardı. Kışlık toplu alışverişler, fiyatların diğer çarşı ve pazarlara göre daha ucuz olduğu; her şeyin bir arada temin edilebildiği panayırlardan sağlanırdı. Günümüzde panayırların hâlen yoğun olarak dağılış gösterdiği batı Karadeniz'de, fizikî çevre koşullarının panayırların varlığını desteklediğini saptayabiliyoruz. Bu çevrede karlı ve sert geçen kış mevsimi, yüksek ve engebeli sahalardaki köylerin ilçe merkezlerine ulaşımını oldukça zorlaştırmaktadır.

Panayırlarda ticaret, din, sanat, eğlence, kültür, gelenekler, törenler, sosyal ihtiyaçlar ve bunları karşılamayı üstlenen fonksiyonlar iç içe geçmiş durumdadır. Sosyal ve dinî fonksiyonları öne çıkan bazı örnekler dışında, panayırların önde gelen fonksiyonu kuşkusuz ticaret (alışveriş) tir.

Türkiye ölçeğinde panayır ziyaretçilerinin ankete verdiği yanıtlarda en yüksek düzeyde onayladığı yargı ifadeleri, panayırların çeşitli fonksiyonlarını yansıtmaktadır:

Panayır yöre insanın tanışmasına ve kaynaşmasına ortam sağlamaktadır. (%89,6)

Yöre halkının alışveriş ihtiyaçlarının karşılanmasında panayırın rolü büyüktür. (%89,5)

Panayır köylerden gelen tanıdıkların ve akrabaların buluşma yeridir. (%88,9)

Panayır yöre halkının eğlence ihtiyacının karşılanmasında önemlidir. (%88,3)

Panayır yöredeki âdet ve geleneklerin sürdürülmesini sağlar. (%85,9)

Panayırın yöre ekonomisini canlandırıcı etkisi vardır. (%85,4)

Türkiye'de panayır ziyaretçilerinin değerlendirmeleri, panayırların geleneksel rolünü teyit eder niteliktedir. Nitekim panayır ziyaretçilerinin %79,9'u panayırın gelecekte de mevcut formuyla sürdürülmesini isterken; %72,2'si de 'panayırın modasının geçmiş olduğu ya da ömrünü doldurmuş olduğu' yargısına katılmamaktadır. Ziyaretçilerin panayıra gelmelerinin en önemli nedeni ise 'alışveriş yapma' ihtiyacıdır (% 26,7). İkinci sırada yer alan en önemli faktör ise 'geleneksel' anlamdır (% 17,1). Üçüncü sırayı 'arkadaşlarla birlikte vakit geçirmek ve eğlenmek' (% 15,4) ile 'aile ile birlikte vakit geçirmek ve eğlenmek' (% 15,4) paylaşmaktadır (Çalışkan 2015b: 113).

Araştırma sürecinde sağlanan bilgi ve veriler ışığında günümüzde mevcut panayırları fonksiyonlarına göre sınıflandırmayı deneyebiliriz (Tablo 3). Buna göre bazı panayırlar belirli fonksiyonları ile öne çıkarken bazıları da birkaç fonksiyonu birlikte üstlenmesiyle dikkat çekmektedir. Genellikle birkaç fonksiyonu

başarılı şekilde yerine getiren panayırlar aynı zamanda bölgesel ölçekli panayırlardır.

Tablo 3. Türkiye'de Öne Çıkan Fonksiyonlarına Göre Panayırlar

Fonksiyonlar	**Panayırlar**
Dinsel/İnanç/Sosyal	Işıklar-Tekke Köyü (Bolu)
Dinsel/İnanç/Eğlence/Sosyal/Geleneksel Fonksiyonlar	Bozcaada, Gökçeada (Çanakkale); Karadede, Geyikkoşan (Samsun).
Hayvan Ticareti fonksiyonu güçlü olanlar	Gerede (Bolu); Boyabat (Sinop); Seferihisar (İzmir); Gönen (Balıkesir); Bayramiç (Çanakkale); Sarıcakaya (Eskişehir); İspir (Erzurum).
Eğlence/Sosyal/Geleneksel fonksiyonları birlikte güçlü olanlar	Pehlivanköy (Kırklareli), Gerede (Bolu), Söğüt (Bilecik), Çardak (Çanakkale).
Yayla pazarı fonksiyonlarına benzer fonksiyon taşıyanlar	Gömbe (Antalya), Pınarpazarı (Isparta).
Emtia Ticareti/Ticarî fonksiyonları güçlü olanlar (bölgesel merkez panayırlar)	Pehlivanköy (Kırklareli), Gerede (Bolu), Gönen, Dursunbey (Balıkesir); İznik (Bursa); Ayvacık, Çan (Çanakkale); Boyabat (Sinop); Simav (Kütahya); Zile (Tokat)

Hayvancılık

Geçmişte hayvancılıkla panayırlar arasında çok güçlü bağlar bulunuyordu. Birincisi, kışa girilirken ahıra konulmayacak fazlalık hayvanların satılması için tek yer panayırlardı. Oysa günümüzde panayırlar hayvan alım satımının alternatifsiz mekânları değildir. Son 10 yılda, panayır kurulan birçok ilçede haftalık periyotlarla kurulan hayvan pazarları faaliyete geçmiştir. Nitekim bazı panayırlarda son 10 yıldır hayvan ticaretine hiç rastlanmaz. Örneğin Ayvacık, Dursunbey, Söğüt, Yenice, Zile, İznik ve Çardak panayırlarının hayvancılık bölümleri artık faal değildir. İkinci olarak, elektriğin olmadığı, et işleme endüstrisinin gelişmediği, soğutucu dolapların olmadığı dönemlerde kışlık et temini önem taşıyan bir konuydu. Dolayısıyla geçmişteki panayırlarda hayvan kesimleri yapılarak sucuk, kavurma, pastırma şeklinde dayanıklı ürünlere dönüştürülmesi yaygındı. Özellikle Bolu ve Karabük çevresinde, meralarda gerçekleştirilen ancak günümüzde örneği bulunmayan günübirlik panayırların temel fonksiyonu buydu. Bu tür panayırlar yörede 'Etlik', 'Boyundur' ya da 'Oğlak Panayırı' olarak adlandırılıyordu.

Mutfak ve Yeme İçme Kültürü

Panayırlar, yöresel lezzetlerin üretilmesine, tanıtılmasına ve sürdürülmesine de aracılık eden bir işlev üstlenmiştir. Panayırlar, ziyaretçilerin uzun süreler geçirdiği yerler olduğundan, yeme-içme hizmetlerinin talep ve sunumu önem taşıyan bir konudur. Nitekim zaman içinde panayırlara özgü bir yeme-içme kültürü de oluşmuştur. Kırsal çevrede yaşayan insanlar için uzun bir dönem boyunca dondurma, helva ve şekerlemeler sadece panayırlarda karşılaşılan ürünlerdi. 'Kuzu çevirme' âdeta panayırlarla özdeşleşen bir gelenek olsa da artık bazı panayırlarda (Gölpazarı, Osmaneli, İznik, İnhisar ve Zile panayırları) rastlanmamaktadır. Pehlivanköy panayırı, geçmişte Trakya panayırlarında sadece panayırlar için üretilen panayır şekeri (gerdan şekeri) geleneğinin sürdürüldüğü bir yerdir.

Panayırda Pomak tatlısı (Tikvenik) ile Pomak kültürünün geleneksel nohut ekmeği (Kravay) de satılmaktadır.

Gerede panayırı da 'kızarmış kaz' ile şöhret kazanmıştır. Panayırda satışa sunulan kazlar geleneksel usullerle fırınlarda yavaş pişirme ile hazırlanır. Panayırdan yaklaşık bir ay önce civar köylerde besiye alınan kazlar, panayırın ilk günü canlı ya da pişirilmiş olarak çok büyük miktarlarda panayıra getirilir. İlk gün kızarmış kaz satışı yapan köylüler, kazançlarını alışveriş bütçesi olarak panayırın diğer günlerinde kullanırlar.

Geleneksel Etkinlikler/Ritüeller, Sosyal, Kültürel ve Dinî Fonksiyonlar

Panayırlar, geleneksel uygulama ve âdetlerin sürdürülmesinde taşıyıcı işlevler üstlenmektedir. Panayırların ortadan kalkması, bazı yörelerde geleneksel spor etkinliklerinin de kaybına yol açmaktadır. Örneğin, yağlı güreşler Muratlı panayırının 1987 yılında son bulmasıyla bir daha düzenlenmemiştir. Benzer olarak at yarışları da Eflani ile Taşköprü panayırlarının ortadan kalkmasıyla bu yerleşmelerde son bulmuştur. Durum böyle olsa da yağlı pehlivan güreşleri hâlen Büyükyenice, Dursunbey, Seben, Kargı, Ağlı, Çardak, Yenice ve Erfelek, Geyikkoşanbaba panayırlarında sürdürülmektedir. 20 yıl öncesine kadar panayırlarda çok yaygın olan at yarışları geleneği sadece İspir ve Kargı panayırlarında, cirit geleneği ise İspir ve Zile panayırlarında yaşatılmaktadır.

Panayırlar günümüzde kırsal çevrelerde sosyal ilişkilerin güçlenmesine, yeni ürünler ve yeniliklerin takip edilmesine, kırsal ve kentsel toplumun kültürel temas ve kaynaşmasına aracılık etmektedir. Köylerde yaşayan çocuk ve genç nüfusun eğlence ihtiyaçlarının karşılanmasında, gençlerin yeni arkadaşlar edinerek sosyalleşmelerinde panayırların rolü oldukça önemlidir. Kırsal çevrelerde yaşayan gençlerin tanışarak flört etmelerinde de panayırlar alternatifi olmayan bir ortam sağlamaktadır. Hatta panayırların bu konuda üstlendiği rol, yapılan görüşmelerde çok sayıda kişiden duyduğumuz şu ifadelerle teyit edilmiştir: "Eşimle şu yılın panayırında tanışmıştık!"

Nüfusun cinsiyet ve yaş grubuna göre panayırların sunduğu sosyalleşme olanakları çeşitlidir ve cinsiyet özelliğine göre farklılaşan yararlanma şekilleri söz konusudur. Nitekim panayırlara 'Arkadaşlarını, tanıdıklarını ya da akrabalarını görmek' için geldiğini ifade eden ziyaretçilerin %76,6'sını kadınlar oluştururken, %23,4'ünü erkekler meydana getirmektedir.

Geçmişin koşulları içinde panayır alışverişi, kırsal çevrelerin ücra alanlarında yaşayanlar için âdeta bir zorunluluktu. Bu zorunluluğun sıkıntısını gidermeye, panayırın eğlence ve sosyal fonksiyonları yardımcı oluyordu. Zorlu koşullar, toplumsal dayanışmanın ilginç bir örneği ile aşılıyordu. Panayıra yakın köylerin panayır yerleşmesindeki akraba ya da tanıdıklarının evinde konaklamaları zaten yaygındı. Fakat bazen panayırlara yürüyerek yapılan uzun yolculuklardan sonra ulaşılırdı. Panayırlara gelen köylerin güzergahı her zaman belliydi. Bu güzergahlar üzerinde bulunan köyler, tanımadıkları bu panayır ziyaretçileri için hazırlıklarını bir haftadan önceden yapmaya başlardı. Örneğin Gerede panayırına Eskipazar, Çerkeş, Safranbolu, Çankırı, Karabük'ten gelenler Sungurlar, Çayören-Güney, Dikmen, Koçumlar köylerinde kalırlardı. Genellikle 3 gün süren bu uzun yürüyüşte 2 ayrı köyde konaklama yapılırdı. Kazancın sadece tanışma ve

sohbet olduğu bu gelenek de 1980'lerin ortasından itibaren kayboldu (Kaynak kişiler 1, 2, 3). Gün içinde panayıra gidiş-dönüş yapamayacak kadar uzak mesafelerdeki köylerden panayırlara gelenler, bazen de panayır alanı çevresinde geceleme yapmaktaydı. 30-40 yıl öncesinde Çanakkale yöresi panayırlarında, panayırlardaki yorgancılardan kiralanan yorganlarla konaklama sorunu panayır alanı içinde çözülmekteydi (Kaynak kişiler 4, 5). Kuşkusuz motorlu araçların yaygınlaşması ve araç sahipliliğinin artmasıyla panayırlardan günübirlik yararlanma şekli egemen olmuştur. Nitekim yürüyerek, at ve eşeklerle panayıra ulaşmanın yerini bir süre sonra traktörler almıştır. Böylece aynı köyden birkaç hanenin bir araya gelerek, traktörlerin çektiği üstü kapatılmış römorklarda yolculuk yaptığı bir dönem başlamıştır. Panayır alanında her köy, belirli bir yere römorklarını yan yana park eder ve bunlar panayır süresince orada kalırlar. Bu gelenek günümüzde Pehlivanköy ve İznik panayırlarında hâlen yaşatılmaktadır.

Dinî ve/veya sosyal amaçlı panayırlar olarak ayırt edebileceğimiz panayırların fonksiyonel özellikleri ise ticari panayırlardan biraz farklıdır. Rumların ve Ermenilerin, dinî bakımdan önemli saydıkları bir isme adanmış ve panayır adını verdikleri etkinlik örnekleri 1950'lerin ortalarına değin özellikle İstanbul'da yaygındı. Ancak bu panayır örneklerinden günümüze sadece Bozcaada ve Gökçeada'da sürdürülen iki Rum panayırı ulaşabilmiştir. Bu panayırlar ayinlerden sonra müzik, halk dansları ve birlikte yenen yemekle eğlenceli bir şekilde devam etmektedir (Çalışkan 2010).

Türkler tarafından düzenlenen az sayıdaki dinî panayır örneğinde de kültürel benzerlikler görülebilir. Bu tür panayır örnekleri daha çok Karadeniz Bölgesi'nde yer alır. Samsun ilindeki Karadede, Geyikkoşanbaba ve Hüseyindede panayırları bunlara örnek gösterilebilir. Işıklar-Tekke Köyü'ndeki (Bolu ili) panayır etkinliği ise müzik ve eğlencenin olmadığı, sadece dinî ibadetin yapılması ile diğerlerinden ayrılır. Tekke köyü panayırı 15. yüzyıl İslam âlimlerinden Ümmi-Kemal'in türbesi çevresinde her yıl temmuz ayının ilk cuma günü yapılır. Samsun ilinin Bafra ilçesine bağlı Gökçeağaç köyünde düzenlenen Karadede Panayırı da dinî bakımdan önem atfedilen bir kişinin kabrini ziyaretin merkezde olduğu bir panayırdır. Bu tür panayırların ortak özellikleri imece usulü ile düzenlenmeleri, günübirlik olmaları, köy yerleşmelerinde yer almaları, dinî bir içeriğin etkinliğin merkezinde yer alması olarak belirlenebilir.

Geleneksel Zanaatlar ve Üretimler

Panayırlar, geleneksel üretimlerin sürdürülmesinde önemli işlevler üstlenmiştir. Kuşkusuz panayırların bu taşıyıcı rolü zaman içinde zayıflamış olsa da panayırlar, kendi imalat ürünlerini pazarlayan üreticilerin ve zanaatkârların varlığını korumasına, geleneksel üretim ve ürünlerin yaşatılmasına hâlen aracılık etmektedir. Bunlar arasında el dokuması halı, kilim ve heybeler (Ayvacık, Bayramiç, Çan, Lapseki panayırları), iğne oyası ve dantel işleri (Gönen panayırı); el yapımı mutfak eşyaları, bakır kaplar ve cezveler (Gerede panayırı); hayvancılık için gerekli el yapımı aletler (çan, yular, aksesuarlar), hasır ve sepetler, deriden imal edilen elekler (Boyabat panayırı) sayılabilir.

Gerede panayırında satışa sunulan çeşitli ahşap ürünler (kaşık, oklava vb.) Göynük yaylalarındaki köylülerce kayın, şimşir ve ardıç ağaçları

kullanılarak yapılmaktadır. Gerede panayırı dışındaki başka panayırlara gitmeyen, ağaç kabuklarını sıyırarak elde ettikleri malzemelerle sepet ören ustaları da yine Gerede panayırındaki saha çalışması sırasında belirlemiş olduk. Bu ustalar, Aşağıkuzören köyünde ikamet etmektedir. Günümüzde panayırlar geleneksel pazar fonksiyonuyla semer, semaver, soba, elek, sepet, küfe, nal ve çan imalatçılarına; şeker ve helva ustalarına; halı ve kilim dokuyucularına bu işleri sürdürmeleri için ortam sağlayarak destek olmaktadır.

Eğlence

Günümüz panayırlarında lunapark ve eğlence stantları, panayırlarda eğlence anlayışının temelini oluşturur. Bazen konserler ve/veya eğlenceli sahne gösterilerine de panayırlarda yer verilir. Öteden beri panayırların eğlence stantlarında ödüllü penaltı ve halka atışları, çarkıfelek, zar oyunları vb. reyonlar büyük ilgi görürler. Panayırlarda eğlence hizmetleri genellikle gezgin özellikteki 'panayırcı romanlar' tarafından sağlanır (Çalışkan vd. 2017).

Lunaparklar, panayırda her zaman en çok ilgi gören bölümlerden biri olmuştur. Lunapark araçları 1960'ların sonlarına kadar her panayırda basit ve taşınması kolay araçlardan oluşuyordu. Bunlar, ahşap ve kol gücüyle döndürülen küçük dönme dolaplar ve salıncaklar vb. aletlerdi. 1970'lerin başından itibaren Türkiye fuarlarında yaygınlaşmaya başlayan motorlu eğlence takımları, ilerleyen yıllarda kendine panayırlarda da yer bulmuştur. Seyyar lunapark işletmecileri günümüzde her yıl bir panayırdan diğerine onlarca eğlence takımını kolayca taşımaktadır. Fakat ziyaretçi sayısının az olduğu küçük ölçekli panayırlarda lunapark genellikle kurulmaz ya da küçük lunapark takımları kurulur. Bu süreçte işletme tercihleri büyük panayırlara kaydı ve küçük panayırlardaki lunapark eğlenceleri de sona erdi.

Panayırların eğlence bölümü değişen ve değişmeyen birçok eğlence unsurunu iç içe barındırır. Örneğin, geçmişte her panayıra gelen sirkler 1980'lerin başından itibaren kaybolmuştur. Geçmişte maymun, tavus kuşu, ayı, boa yılanı, oklu kirpi, kurt, aslan, zebra, geyik, pelikan, akbaba vb. hayvanlar bulunan panayır sirkleri günümüzde artık yoktur (Kaynak kişiler 6, 7).

Geçmişteki panayırlarda "çadır tiyatrosu" olarak adlandırılan üniteler panayır eğlencelerinin en ilginç örnekleri arasında yer almıştır. Ünlü sanatçıların taklitlerinin, dansözlerin sahne aldığı; illüzyonistlerin gösteri yaptığı, denizkızı ve kuyruklu adam gibi yapay ucubelerin gerçekmiş gibi tanıtıldığı, çeşitli skeçler içeren eğlence programları düzenlenen bu 'çadır tiyatroları' 1960'ların panayırlarına damgasını vurmuştur. O günlerden hâlâ hatırlanan çok sayıda çadır tiyatrosu olması bu etkinin bir sonucudur: Hisseli Memleket Tiyatrosu, Yeşil Trakya Tiyatrosu, Babuş Tiyatrosu, İzmirli Tamara, Semiramis, İstanbul Tiyatrosu, İzmir Ege Tiyatrosu, Yeni Tiyatro, Güler Tiyatrosu, Salome, Hayri Küçük ve Necla, Özcan Tekgül tiyatrosu (Kaynak kişiler 8, 9, 10). Ancak ne var ki 1970'lerde "çadır tiyatroları" başka bir içerik kazanır. Dansözlerin erotik şovlar sergilediği yerlere dönüşen fakat 'çadır tiyatrosu' olarak anılmayı sürdüren bu tür örnekler 2000'lere değin hemen her panayırda görülmüştür (Resim 2).

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de oldukça köklü bir tarihsel geçmişe sahip olan panayırlar, Cumhuriyet dönemine de damgasını

vurmuş renkli bir ticaret kültürü mirasıdır. Ancak, özellikle son 30 yıldır panayırların birbiri ardına ortadan kalktığı ve panayır sisteminin çözüldüğü bir süreç belirginleşmiştir. Panayırların güç kaybetmesi aynı zamanda panayırlara tutunarak geleceğe taşınan geleneksel etkinlik ve uygulama örneklerinin de zayıflaması anlamına gelmektedir. Esasen küreselleşme sürecinin hızlandığı günümüzde, dünyanın her yerinde geleneksel üretimler, alışveriş ve eğlence biçimleri, sosyalleşme araç ve ortamları vb. olgular değişmekte ve dönüşüm yaşanmaktadır. Değişen koşulların ve popüler kültürün etkisi altında ilerleyen bu süreçte, panayırların geleneksel ve otantik gücünün zayıflamasıyla giderek birbirine benzeyen festivallere dönüştüğü izlenmektedir. Bu sürece karşılık olarak, geleneksel karakterini korumayı başaran panayır örneklerinin geleceğe taşınmasına odaklanmak yararlı olacaktır. Geleneksel panayırları kültürel bir miras değer olarak korunması çalışmalarında Pehlivanköy, Gerede, Eğirdir ve Karadede vb. geleneksel yönü güçlü ve zengin panayır örneklerine öncelikle yer verilmesi isabetli olacaktır.

Panayırların azalması ya da başka formlara dönüşmesi sürecinin nereye varacağını, süreç üzerinde etkili olan çok sayıda faktör nedeniyle kestirebilmek oldukça güçtür. Büyük şehirsel merkezlere yakınlık panayırları dönüşüme zorlayan bir etki yapmaktadır. Mevcut panayırlar günümüzde daha çok iç kesimlerde, sık ve düzenli alışveriş olanaklarının bulunmadığı, kırsal ekonomilerle temsil edilen ilçe merkezlerinde varlığını sürdürmektedir. Diğer yandan ulaşım bağlantıların daha iyi kurulduğu yerleşmelerde, çeşitli pazarlara erişim kolaylığı bulunan çevrelerde, sanayi ve kentleşme süreçlerinin etkisini artırdığı çevrelerde panayır sisteminin yakın gelecekte zayıflayacağı öngörülebilir. Geleneksel panayırlar günümüz için çok çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Örneğin bazı geleneksel üreticilerin ve zanaatkârların emeğini değerlendirmeleri için panayırlar alternatifsiz bir pazardır. Bu nedenle panayırlarda ürünlerini değerlendirmek isteyen üretici ve zanaatkârlara bu olanakların sürekli sağlanması, az sayıda temsilcisi bulunan bazı mesleklerin yaşatılmasına da imkân sağlayacaktır. Gerçekten de panayırlar, sınırlı temsilcisi bulunan ustalıkların, yaşayan insan hazinelerinin saptanmasında başvurulması gereken kaynak alanlar olarak keşfedilmeyi beklemektedir. Diğer yandan geleneksel ve otantik yönü güçlü panayır örneklerinin turizm ile bağlantısının kurulması hem geleneksel panayırların varoluşunu, hem de yerel ekonomileri ve kültürü destekleyecektir. Panayırlara yönelen turizm amaçlı ziyaretler, kentli ve kırsal toplumun bağlantılarının geliştirilmesine de katkıda bulunacaktır. Türkiye'de panayırların geleceği tamamen yerel yönetimlerin yaklaşımlarına bırakılmış görünmektedir. Bu nedenle geleneksel panayırların organizasyon ve planlama süreçleri, belediyelerin olanakları ve girişimleri ile sınırlanmıştır. Oysa ulusal ölçekte kültür, turizm ve ticaret konularında politikalar ve stratejiler üretmesi gereken kurumların da planlama ve destekleme süreçlerine katılması beklenmelidir. Panayır alanlarının tasarımı, kullanımı ve yönetimi konularında yerel yönetimlere akademik ve teknik destek sağlanması, geleneksel panayır örneklerinin tamamen kaybolmadan destekleyici bazı adımların süratle atılması gerekli görünmektedir.

EKLER

Resim-1: Gerede panayırından bir görünüm.

Resim-2: Geleneksel panayırlar geleneksel etkinlik ve üretimlerin sürdürülmesinde kültürel anlamda taşıma işlevi üstlenir. (a) Kılıç Kalkan ekibinin, Ertuğrulgazi'yi Anma Şenlikleri ve Söğüt panayırının açılış töreninde sergilediği gösteri; (b) Geleneksel Boyabat panayırında yağlı güreşler; (c) Pehlivanköy'de el yapımı hayvan çanları ve (d) Gerede panayırında kızarmış kaz geleneğini sürdüren köylüler.

NOTLAR

• Bu çalışma SOBAG 113K239 nolu TUBİTAK Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. TUBİTAK'a sağladığı proje desteği için teşekkür ederiz.

1 Piriştine Panayırı: Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, BOA. AE.SABH.I. 64/4467, H-20-04-1196/4 Nisan 1782, tarih ve numaralı bu belgede panayırın Piriştine'nin fethinden beri yılda iki defa kurulduğu belirtilmektedir. Piriştine'nin fethi 1448 yılındadır.

2 Başbakanlık Osmanlı Arşivi üzerinden yapılan taramada, metinde adı geçen panayırlara ait en erken tarihli belgeler şunlardır: Silivri panayırı (BOA. İE. ML.90/8470, H-25-11-1133/17 Eylül 1721); Balıkesir panayırı (BOA. CM/14665, 1178/1765, aktaran Şen, 2006: 84); Yapraklı (Çankırı) panayırı (BOA. AE. SMST. III. 2/64, 29 Zilhicce 1180, 27 Mayıs 1767); Gerze panayırı (BOA. AE. SMST. III. 74/5437, H-29-12-1185/3 Nisan 1772); Şarköy panayırı, 1812 (Şen, 1996: 18); Çan panayırı, 23 Cemazielahir 1251/16 Ekim 1835, TKGMA, no. 152, Karesi Mufassal, s.23'den aktaran Erdoğdu, 381-384); Biga panayırı, BOA: MVL.76/75, 4 Şaban 1265, (25 Haziran 1849); Zile panayırı, BOA. MKT. MHM.53/26 Rabiülahir 1269, (6 Şubat 1853).

KAYNAK KİŞİLER

K.K 1, 2, 3: Mehmet İlge (61), Hüdai Dumanoğlu (45), Ömer Kalem (43), Gerede panayırı (19.9.2013).

K.K 4, 5: Emine Uysal (66), Fevzi Or (78), Ayvacık panayırı (26.5.2018).

K.K 6, 7: Mehmet Kalaycıoğlu (61), Gönen Panayırı; İsmet Uysal (75), Yenice Panayırı. (30 Mayıs 2014).

K.K 8, 9, 10: Dursun Karataş (76), Zile Panayırı; Salim Derge (70), Boyabat Panayırı, (19.10.2013); Süleyman Çetintaş (68), Pehlivanköy Panayırı (12.9.2013).

KAYNAKLAR

Akarpınar, R. Bahar. "Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte Panayır-Sergi-Fuar Festivallerin Durumu ve Türkiye Örneği". *Millî Folklor,* Sayı: 64, Yıl:16 (2004): 25.36.

Atamgüç, Zühtü. "Sergi ve Panayırlar Ekonomik Önemleri". İktisat ve Ticaret *Mecmuası*, İstanbul: 1935.

Çalışkan, Vedat. "Geleneksel Periyodik Ticaret Mekânları Olarak Panayırlar: Çanakkale Örneği". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 10(2) (2008): 217-245.

——. "Religious Fairs of Rums on Islands of Gökçeada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos), Turkey: Opportunities for Contribution to Tourism and Dialogue Between Civilizations". *Shima: The International Journal of Research into Island Cultures*, No:2 (2010): 65-87.

Çalışkan Vedat, Özözen Kahraman Selver, Sarış Faize, Gültay Berrin. "Two Geographical Sections Where Traditional County Fairs Cluster in Turkey: Southern Marmara and Western Black Sea Subregions". *in: Current Researches in Geography, H. Arslan/ K. Stoychev Eds., E-BWN,* Polonya, 2017 (2015a): 215-224.

Çalışkan Vedat, Sarış Faize, Gültay Berrin, Öztürk M. Zeynel. "Impact of Demographic and Socıo-economic Characterıstıcs of Visitors on Their Preference in Utilisation from Functions of Traditional County Fairs". *International Journal of Arts & Sciences*, No.4. (2015b).

Çalışkan Vedat, Özey Ezgi, Bay Arda. «Geleneksel İlçe Panayırlarının Eğlence Sektöründe Etnik Bir Grup: Romanlar". *Turkish Studies*, Vol.12, No.12/3 (2017): 119-134.

Doğru Kozlubel, Halime. *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca'nın Demografik, Sosyal ve Ekonomik Durumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.

Durmaz, Uğur. "Türkiye'de Etimolojik Anlamını Koruyan İki Panayır: Bozcaada Aya Paraskevi ve Gökçeada Meryem Ana Panayırı", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,* Cilt:10, Sayı:20 (2017): 277-290.

Erdoğru, M. Akif. "18.-19. Yüzyıl Osmanlı Panayırları ve Hafta Pazarlarına Dair Belgeler-I" Ankara Üniversitesi, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara, 1994: 49-129.

Erdoğru, M. Akif. "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hafta Pazarları ve Panayırlar". *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,* İzmir, 96, 1999.

Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006.

Garnier, Beaujeu-J ve Annie Delobez. *Pazarlama Coğrafyası*. (Çev. Erol Tümertekin, Alp Tümertekin) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1983: 3111.

Huberman, Leo. *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla.* İstanbul: İletişim Yayınları, 13. Baskı, 2013.

Kayaoğlu, İsmet. "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat". Ankara Üniversitesi Yayınları, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.XXIV (1981): 359-373.

Kültür Bakanlığı, "Festivaller, Fuarlar ve Yerel Etkinlikler-2014", http://www.tanitma.gov.tr/TR,91803/festivaller-fuarlar-ve-yerel-etkinlikler-2014.html (son erişim:5.6.2018).

Küpeli, Özer. "Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dair". *Osmanlı Ansiklopedisi* 3. Cilt (İktisat), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Le Goff, Jacques. *Avrupa'nın Doğuşu (The Birth of Europe)* (çev. Timuçin Binder). Literatür Yayıncılık, 2008.

Matschke, Klaus Peter. "Türkokrasi'ye geçiş üzerine araştırmalarda karşılaşılan sorunlar". *Osmanlı ve Balkanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Özcan, Koray. "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri-I, Pazar ya da Panayır Yerleşmeleri". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2006: 6 (1):205-224.

Özkaya, Yücel. *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî.* Dersaadet (İstanbul): İkdam Matbaası'ndan yeniden basım: Çağrı Yayınları, H.1317 (2006).

Sarıcık, Murat. "Cahiliye Döneminde Arap Yarımadası Panayırları". *Süleyman Demirel* Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2013, Sayı: 3, s. 109-140.

Satoğlu, Abdullah. "Yabanlu Pazarı". *Kayseri Ansiklopedisi*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Birinci Baskı, 2002: 463.

Sedillot, Rene. *Değiş Tokuştan Süpermarkete: Tarih boyunca Ticaretin Öyküsü* (Çev. Esat Mermi Erendor). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, 2005 (Ağustos).

Sümer, Faruk. *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Bir Fuar,* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları, 1985.

Şahin, Ziya. *Yabanlu Pazarı (Geçmişten Günümüze Pazaröreni),* İstanbul: Heyamola Yayınları, 2014.

Şen, Ömer. *Osmanlı Panayırları (18.-19. Yüzyıl).* İstanbul: Eren Yayınları, 1993.

Tongur, Hikmet. "Türk Şehirlerinde Pazar ve Panayırlar" Ankara: *Belediyeler Dergisi,* 1940.

Tunçel, Harun. "Geleneksel Ticaret Mekânı Olarak Türkiye'de Haftalık Pazarlar". *e-Journal of New World Sciences Academy*, Volume: 4, Number:2, 2009.

Ülgen, Pınar. "Geç Ortaçağ Avrupası'nda Pazar ve Panayır İlişkisinin Ticaret Hayatındaki Rolü ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırılması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 21, Cilt: 5, 2012.

Ünal, M. Ali. "Evliya Çelebi'ye Göre Balkanlar'da Kurulan Pazarlar ve Panayırlar-17. Yüzyılda Balkanlar'da Ticaret", Burdur: *Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1*, 2016.